

просвітньої та економічної роботи й окреслити програму дій, аби ця праця стала плановою і систематичною, охопила якнайширші верстви громадськості [18, Ч. 145, 146. Додаток].

Президію Просвітньо-економічного конгресу складали політичні діячі, літератори, історики, економісти, інженери, правники: К. Левицький, О. Барвінський, І. Франко, І. Горбачевський, м. Грушевський, П. Огоновський, Є. Олесницький, О. Кобилянська, Н. Кобринська, О. Пчілка, І. Пулюй, Ю. Романчук та ін. Серед учасників конгресу були майже всі депутати Державної Ради й Галицького крайового сейму, викладачі вищих навчальних закладів краю. Власне, вони і представляли тогочасну українську культурно-освітню, наукову, економічну, а згодом, і політичну еліту Східної Галичини наприкінці XIX ст. – початку XX ст.

Ювілейні святкування започаткували реформування «Просвіти», потреба якого обговорювалася українською громадськістю протягом кількох попередніх років. Реформаторські зусилля були спрямовані на вилучення з-під компетенції «Просвіти» економічної діяльності та створення окремої «рілнично-господарської» організації [6, с. 98]. Відмова «Просвіти» від економічної діяльності засвідчила успішний розвиток економічних і фінансових українських інституцій, що вже стали повноцінними осередками економічного розвитку галицьких українців.

Отже, українські громадсько-політичні діячі Східної Галичини надавали значної уваги економічним і фінансовим проблемам, вважаючи, що лише їх успішне розв'язання, здобуття українцями справжнього господарського самоврядування забезпечить належну підставу для здобутків українського національного руху в політичній та культурній сфері.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848–1914. На підставі споминів. Львів, 1926; 2. Шимонович Й. Економічна україніка. Наукові праці. Львів, 2001; 3. Витанович І. Історія українського кооперативного руху. – Нью-Йорк, 1964; 4. Андрусак Т. Кость Левицький – велет Галичини та гордість Товариства // Вісник НТШ. Інформаційне видання Світової Ради Наукових товариств ім. Шевченка. – Ч. 23. – Весна, 2000; 5. Аркуша О. Українсько-польські відносини у Східній Галичині на початку XX ст.: акція Влодзімежа Козловського 1902–1903 років // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів, 2002. – Вип. 37. – Ч. 1; 6. Аркуша О. Шлях українського політика з провінції до Львова: політичні дилеми Євгена Олесницького // Lwów: miasto – społeczeństwo – kultura. T. 5. Ludzie Lwowa. Studia z dziejów Lwowa pod redakcją K. Karolczaka. Kraków, 2005.; 7. Гелей С. Д., Пастушенко р. Я. Теорія та історія кооперації. – К., 2006; 8. Котлобулатова І. П. Львівські скарбниці. Львів, 2002; 9. Ковба Ж. м. «Просвіта» – світло, знання, добро і воля українського народу (До 125-річчя з дня заснування). – Дрогобич, 1993; 10. Пинда Л. Господарсько-кооперативні питання Східної Галичини кінця XIX – поч. XX ст. (Історіографічний аспект) // Вісник Львівського державного аграрного університету: Економіка АПК. – Львів, 2001. – № 8; 11. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (Далі ЦДАВО).- Ф. 4465.- Оп.1.- Спр. 416.- Арк. 6; 12. ЦДАВО.- Ф.1216.- Оп.1.- Спр.177; 13. ЦДАВО.- Ф.1216.- Оп.1.- Спр.178; 14. Центральний державний історичний архів у Львові- Ф.373.- Оп.1.- Спр.3.- Арк.1; 15. Свобода.- 1918.- 22 березня; 16. Діло

Е. Малашкевич-Більська

ПОЛЬСЬКА КУЛЬТУРА У ЖИТТІ ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ НА ЗЛАМІ XIX – XX СТ.*

На межі XIX – XX століть польському населенню, що проживало в Україні, вдалося не лише вийти із шокового стану після січневого повстання 1863 року, але й зорганізуватися до першої на даний час вирішальної боротьби за відродження польської держави, використовуючи для реалізації цієї мети особистий досвід та людський потенціал. Поляки створили міцні та згуртовані політико-організаційні структури, різноманітні культурно-просвітницькі заклади, використовуючи для цього фінансово-економічні можливості й висококваліфіковані кадри, які практично домінували в усіх сферах життєдіяльності країни. Про те, наскільки поляки переважали в культурному житті Правобережної України, свідчать наступні фактори. За даними першого загального перепису Російської імперії, поляки належали до числа найбільш освічених народів на Волині. Наприклад, полячок, які не вміли писати, було в чотири рази менше, ніж українців та росіян [1]. Поляки-чоловіки становили 2/3 всіх тих, котрі уміли писати й читати на Волині наприкінці XIX – на початку XX століття [2]. Подібна ситуація була в Подільській і Київських губерніях. Безграмотних серед поляків було 10% всього польського населення України, серед українців число безграмотних досягало 89%, а серед євреїв – 66%.

* Переклад з польської мови О.А.Неприцького

Польські сім'ї приділяли велику увагу освіті своїх дітей. Польські діти становили 29,1% всіх учнів народних училищ Волинської губернії [4]. Серед студентів цей відсоток був ще вищий.

У 1907 році на території Волинської губернії із 189 лікарів-практиків – 88 були поляками [3]. У цьому ж році кількість суддів і присяжних становила 56 осіб, з котрих 42 – були поляки [6].

Незважаючи на те, що поляки, як національна меншина, становили лише від 3 до 7% всього населення Правобережної України, можна зробити висновок, що поляки були найбільш освіченими і професійними кадрами, які в 1913 році становили лише 3% населення Київської, Подільської й Волинської губерній [7].

Специфікою Правобережної України з економічного погляду була виразна перевага сільського компоненту над міським. Село на Правобережній Україні давало народному господарству не лише сировину для промисловості і продовольчі товари, але і більшість промислових товарів. Наприклад, із 725 промислових підприємств на Київщині, лише 221 підприємство було розташоване у містах, і виробляли вони товарів на суму 27 318 696 рублів у рік; інші 504 підприємства знаходилися у магнатських фільварках і давали продукції на суму 146 039 725 рублів у рік [8]. Якщо взяти до уваги факт, що полякам належала майже половина оброблюваних земель на Правобережній Україні, то можна дійти висновку, що економічна сила Правобережної України базувалась значною мірою на польських земельних володіннях і промислових підприємствах, які у них розташовувалися. Якщо до цього додати фактор, що до першої світової війни один середньостатистичний пересічний поляк виробляв за рік продукції на 649 рублів, один русин – на 54 рублі, а один представник іншої нації (німець, чех) – на 220 рублів у рік, то видно, що польська меншина була, фактично, рушійною силою для всього народного господарства Правобережної України [9].

У 1914 році поляки були власниками 40% (57) всіх цукрових заводів і 56% (157) спиртових заводів Правобережної України. Серед 4638 найбагатших земельних власників південно-західного краю 2124 – це поляки, що становить 45,8% всіх найбагатших землевласників регіону [10]. Цей фактор вказує на елітне місце, яке польська громада посідала в економічному, суспільному й культурному житті Правобережної України на межі XIX і XX століть.

Громадська та інтелектуальна еліта польської меншини в Правобережній Україні не тільки відчувала себе невід'ємною частиною польського народу та усвідомлювала обов'язок зберегти свою національну належність, але й думала про свою вітчизну як про Річ Посполиту, якою вона була до поділів Польщі.

Тут варто наголосити на факті, що більшість поляків, які проживали на початку XX століття у Правобережній Україні, – це автохтони, предки яких переселились в Україну із корінних польських територій у XIV – XVII століттях. Відповідно, вони жили тут близько 600 років і вважали ці землі своєю Батьківщиною, тому намагалися працювати на її благо. Віками поляки та українці проживали поряд, результатом чого було не лише взаємопроникнення наших культур, але й спільний матеріальний добробут цієї країни: резиденції магнатів, двори, фільварки, великі й маленькі міста, парки, костели й церкви, музеї, кладовища.

Все це – наша спільна історична спадщина, про яку необхідно піклуватися, турбуватися про неї, аби залишити її нашим нащадкам у кращому стані, ніж вона є на даний час. Особливо багато таких матеріальних залишків польсько-українського минулого знаходиться у Правобережній Україні. Саме у Вінниці у вересні 2004 року відбулася міжнародна конференція „Польські двори і резиденції в Україні”, на котрій багаторазово підкреслювалась велика роль цих дворів і резиденцій в економічному і культурному житті України. Як слушно зазначив один із організаторів цієї конференції професор Генріх Стронські, „прийшов час по-новому і по-іншому поглянути на двори та їх власників, не через класові окуляри, як це робили до цього часу, а ширше – з точки зору загальнолюдської позиції. Польські двори, навколо яких розквітало економічне, культурне, соціальне, наукове життя, відіграли у минулому дуже важливу культурно-цивілізаційну роль, як об'єкти дуже високого рівня європейської культури” [11].

У вищевказаній конференції брали участь три представники, у минулому знатного багатого польського роду графів Грохольських.

У Вінниці по сьогодні в приміщенні їх маєтку знаходиться одна із міських лікарень, у колишніх фільварках – живуть люди, у побудованій ними на початку XX століття школі сьогодні навчаються діти (школа №4), в у церкві, що побудована на їх гроші, ще й сьогодні проводяться служби. Лише просторий, унікальний колись парк навколо палацу сьогодні важко назвати гарним.

Останній власник П'ятничан граф Грохольський сприяв розвитку української культури ще й тим, що з його допомогою і на його кошти видавався перший на Поділлі журнал для селян

українською мовою – „Світова Зірниця”, в котрому, окрім господарчих справ і популяризації аграрної культури, багато місця присвячувалося духовному розвитку українського населення; навчанню на українській мові, розвитку мови та її статусу, культурного й політичного життя України, популяризації українського фольклору та творів українських письменників і поетів (Т.Шевченка, І.Братка та інших) [12]. Варто підкреслити, що засновником, головним редактором і видавцем був поляк Іоachim Вилошиновський. А допомагали його діяльності такі поляки, як Грохольський, Собанський, Лубенський та інші.

Це тільки невеликий приклад величезного внеску, який зробив лише один польський рід у розвиток культури в Україні на рубежі XIX і XX століть. А таких родів, особливо у Правобережній Україні, було дуже багато і майже всі вони залишили у культурному, економічному й науковому житті України свій слід. Тому сьогодні, коли поляки й українці живуть в зовсім інших політичних умовах, потрібен новий підхід до нашої спільної історії.

На конференції „Польські двори і резиденції в Україні” тодішній губернатор Вінницької області, пан Калетнік сказав: „Необхідно повернути пам’ять і інформацію про польські двори і резиденції як про місця народження, життя і діяльності багатьох видатних людей науки, літератури, культури, громадської діяльності, котрі любов до цієї землі зберегли і передали всьому людству” [13].

Які висновки можна зробити з вищенаписаного? У мене з’являється одна думка, на мій погляд, дуже важлива для всіх, хто працює з молоддю. Якби на уроках економіки українська молодь дізнавалася про цифри та відсотки, що наведені на початку цієї статті... Якби на уроках мистецтва, слухаючи про Владислава Городецького, могли почути, що великий архітектор, який кращі роки своєї творчості присвятив Києву, був поляком і завжди це підкреслював, підписуючи свої роботи лише по-польськи... Якби на уроках географії викладачі, розповідаючи про Трускавець (відомий не лише в Україні), зазначали, що дане місто відбулося як місто-курорт завдяки Раймунду Ярошу, поляку, котрий з допомогою своєї сім’ї (братів, синів) не лише заснував, але і побудував цілий ряд лікувальних закладів, красивих віл, провів електрику, а в 1912 році побудував залізницю, котра з’єднала Трускавець з Краковом, Львовом, Віднем... [14].

Якби на уроках хімії говорили про великий винахід (котрому нещодавно виповнилося лише 100 років!) – газову лампу та пояснювали учням, що винахідник – поляк, Ігнатій Лукасевич, уперше скористались світлом такої лампи у Львові під час хірургічної операції...

Якби математики знали, що була відома в усьому світі львівська математична школа, засновником котрої був геніальний польський математик Стефан Банах... Якби ми на екскурсії, наприклад, до чудового Браїлівського монастиря, могли прочитати на табличці замість „Пам’ятник архітектури XVII ст. Сьогодні жіночий монастир” коротку історію цього монастиря, можна навіть на декількох мовах, як це є у моєму місті...

Якби... Можна було б так ще багато разів. Тоді, можливо, у більшості українців „польські пани”, традиційно вживана тут фраза, не асоціювалась би лише з іншими, традиційно вживаними словами – гніт, приниження, боротьба...

ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА

1. Первая всеобщая перепись населения Российской империи. 1897, Санкт-Петербург. 1904. – С.VIII; 2. Ibid. – С.XVI; 3. A. Weryha-Darowski Kresy ruskie Rzeczy Pospolitej (województwa: Kijowskie, Bracławskie i Podolskie) – Warszawa, 1919. – S.63; 4. Статистический обзор Волынской губернии за 1900 г. – Житомир, 1901 – С.85-86; 5. Памятная книжка Волынской губернии на 1908 г. – Житомир 1907, Вигошиновський. – С.135-137; 6. Ibid. – С.12-13; 7. Ibid. – С.12-13; 8. A. Weryha-Darowski... op.cit. – S.63; 9. Z. Chojecki, Społeczeństwo polskie na Rusi, Warszawa, 1937; E. Romer. Ilu nas jest? – Kraków, 1917. – S.44; 10. J. Bartoszewicz. Na Rusi. Polska stan posiadania (kraj-ludność-ziemia). – Kijów, 1912. – S.13-15; 11. H. Strocinski. Polskie dwory i rezydencje w Ukrainie // Wspólnota polska. – styczeń 2005. – S.86; 12. Колесник В. Іоachim Вигошиновський – визначний український і польський громадський діяч першої половини XX ст. // Подільська старовина: Науковий збірник. До 85-річчя з часу заснування Вінницького обласного краєзнавчого музею. – Вінниця, 2003; 13. Kaletnik G. Polskie dwory i rezydencje w Ukrainie // Wspólnota Polska. – Styczeń 2005. – S.87; 14. Rafalska B. Przyjaciela // Głos nauczycielski. Biuletyn Związku nauczycieli-polonistów w Ukrainie. – №27-28. – Drohobycz, 2004. – S.48.

В.М. Кланчук

ВИЗНАЧНІ ДІЯЧІ СВІТСЬКОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ ЗАХІДНОЇ ГУЦУЛЬЩИНИ ПОЧАТКУ XX СТ.

Населення західної Гуцульщини (Делятинщини) другої половини XIX століття сильно пиячило, витрачало свій маєток, не дбало про навчання дітей. По селах діяли малоефективні церковні